

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 1 Şubat 2021

ss. 164-195

Makalenin Geliş

Tarihi

04/12/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

17/02/2021

Yayın Tarihi

28/02/2021

DEDE KORKUT'TAN KLASİK TÜRK EDEBİYATINA KADIN*

Şevkiye KAZAN NAS**

ÖZET

Kadın, insanoğlunun yaratılışından itibaren varlığını sürdürebilmek için doğanın ve yaşam şartlarının zorluklarına rağmen sürekli bir mücadele içinde olmuş; toplumdan topluma, dönemden döneme, kültürden kültüre değişmiş ve şekillenmiştir. Türk toplumunda da kadının hayatı; sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik, dinî değişimlerin sonucunda önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.

İslâmiyet öncesi göçebelik devri ile İslamiyet'e geçiş döneminin kaynaklarında Türk kadını; evin direği, ailede ve devlet yönetiminde söz sahibi, kahraman, fedakâr bir eş ve annedir. Eşiyle birlikte ata biner, ok atar, kılıç kuşanır ve gerekli durumlarda düşmanla savaşır, zor durumlarda eşine öğütler verir.

XIII. Yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren ve yerleşik medeniyet ile İslâm kültürünün etkisinde gelişen toplumun erkek egemenliğindeki edebiyatında kültür farklarının da etkisiyle kadının konumu değişmiş ve bu durum edebî eserlere yansımıştır.

* Bu makale, Afyonkarahisar Baro Başkanlığı tarafından "8 Mart Dünya Kadınlar Günü" nedeniyle 07.03.2020 tarihinde Afyonkarahisar'da düzenlenen "Yüzüncü Yılında İlk Kadın Mitinginden Dünya Kadınlar Gününe Türk Kadını Çalıştayı"nda sunulan yayımlanmamış bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., sevkazan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-2345-6789.

Bu çalışmamızda göçebelik devrinde *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki aktif kadın ile yerleşik medeniyette erkek egemenliği içinde gelişen klasik Türk edebiyatındaki pasif kadın karşılaştırılmış; kadınların konumu hakkındaki düşünceler ile kadından beklentiler, edebî eserlerden seçilen şiir örnekleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Divan Şiiri, Kadın, Klasik Türk Şiiri.

WOMEN FROM DEDE KORKUT TO CLASSICAL TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

Despite the difficulties of nature and living conditions, women have been in a constant struggle to survive since the creation of human beings; she has changed and shaped from society to society, period to period, culture to culture. In Turkish society, women's life has undergone significant changes as a result of socio-cultural, political, economic and religious changes.

In the pre-Islamic era of nomadism, the Turkish woman is a hero, devoted wife and mother, seeking happiness in her home, the mast of the house, a voice in the both family and state administration. She rides with her man, shoots an arrow, is equipped with a sword and fights with the enemy when necessary. The position of Turkish women in the society, which lasted from the late 13th century to the second half of the 19th century and developed under the influence of settled civilization and Islamic culture has changed and became the subject of literature in different ways.

In this study, thoughts and expectations about the position of the passive woman in the classical Turkish literature, which developed under male dominance in settled civilization with active women types in Dede Korkut during the nomadic period, were tried to be determined by the examples of poetry selected from literary works.

Keywords: Dede Korkut, Divan poetry, woman, classic Turkish poetry

GİRİŞ

Asıl adı "*Kitâb-ı Dede Korkut Âlâ Lisân-ı Taiife-i Oğuzan*" olan *Dede Korkut Kitabı*, Oğuzların destanî hayatını anlatan on iki hikâye ve bir ön sözden oluşmuş bir eserdir. Dede Korkut hikâyelerinin İslamiyet öncesi dönemde sözlü gelenekle ağızdan ağıza aktarıldığı ve İslamiyet sonrası dönemde, XV. yüzyılın ikinci yarısında, yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Türk ahlâk ve töreleri, inançları ve kahramanlıklarının anlatıldığı bu kitapta kadına büyük değer verildiği ve toplumda en yüksek mevkiinin kadına ait olduğu görülür (Gökyay, 1994:78). *Dede Korkut Kitabı*'nın giriş kısmında, henüz hikâyelere

geçilmeden önce, “*Dede Korkut dilinden ozan der ki kadınlar dört türdür*” (Ergin 2004: 76) denilerek “evin dayağı”, “solduran sop”, “dolduran top” ve “ne kadar dersin bayağı” olan kadınlardan söz edilir. Bunların özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

“**Evin dayağı**”; evin direği, temeli, dayanağı, evi ayakta tutan anlamındadır ve bu tip kadın, her durumda erkeğinin yerini tutabilme özelliğine sahiptir. “*Kırdan yabandan, uzaktan yakından eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, onu yedirir içirir, ağırlar, saygıyla gönderir. O; Ayşe, Fatma soyundandır. Onun bebekleri yetişsin. Han’ın ocağına bunun gibi kadın gelsin.*” (Ergin 2004: 76) denilir. Uzaktan yakından gelecek olan muhtemelen bir erkektir. Kadın, bu erkeği ağırlar ve kocasının yokluğunu duyurmaz. Evde yabancı bir erkeği ağırlamaktan hem kocası hem de çevredekiler rahatsız olmaz, yadırgamaz. Bu tip kadın, kocasının namını ve şerefini yükselten, konuksever, düşünceli, vefalı, sadık bir hayat arkadaşıdır.

“**Solduran sop**”ta kadın “*sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurdu gözü doyuncaya kadar tıka basa yer. Elini böğrüne koyar ve ‘Bu evi yıkılası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç, yüzüm yaşmak görmedi. Ah ne olaydı, bu öleydi, birine daha varaydım, umduğumdan daha uygun olaydı’ der. Onun gibisinin bebekleri yetişmesin; Han’ım ocağına bunun gibi kadın gelmesin*” (Ergin 2004: 76) şeklinde anlatılır. Burada obur, eşini hor gören, elindekilerin kıymetini bilmeyen, gözü hep dışarıda olan, vardan yoktan anlamayan, kocasının yüzünü solduran, her şeye kötümser bakan bir kadınla karşılaşmaktayız ki bu kadın istenilen bir tip değildir.

“**Dolduran top**” kadın, “*dürtükleyince yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan obanın bir ucundan diğer ucuna gezip tozan, dedikodu yapan, kapı dinleyendir. Öğleden sonra evine geldiğinde görür ki hırsız köpek, büyük dana, evini birbirine katmış. Ev, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş. Komşularına ‘Kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Can Kız, Can Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek’ diye seslenir ve ölmeye, yitmeye gitmemiştim, yatacak yerim gene bu yıkılası evdi. Ne olaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı, Tanrı hakkı için...’ diye söylenir. Bunun gibisinin Han’ım, bebekleri yetişmesin, ocağına bunun gibi bir kadın gelmesin* (Ergin 2004: 76-77). Burada anlatılan kadın, tembel ve dedikoducudur. “Tanrı hakkı, komşu hakkı...” gibi birtakım sözlere sığınarak kendi hatalarını başkalarına yükleyen ve toplumun koyduğu kuralları yozlaştırandır. Bu çıkarıcı kadınlar da istenilmeyen olumsuz tiplerdendir.

“Denildiğinden de bayağı” yani düşünüldüğünden de kötü olan kadının “Evine yazıdan yabandan bir hatırlı misafir gelse, kocası evde olsa ve ona ‘Kalk ekme getir, yiyelim, bu da yesin. Pişmiş ekmeğin kalanı olmaz, yemek gerektir.’ diye seslense kadın, ‘Ne yapayım, bu yıkılası evde un yok, elek yok, deve değirmenden gelmedi.’ der. Ne gelirse benim kalçama gelsin der ve elini arkasına vurur, yönünü öteye, sırtını kocasına döndürür. Bin öğütün birini tutmaz, kocasının sözünü dinlemez. O, Nuh peygamberin eşeğinin soyundandır. Onlardan da ocağını Allah saklasın. Han’ım, ocağına bunun gibi kadın gelmesin” (Ergin 2004: 77). Denildiğinden de bayağı olan kadın; misafirine bir şey yediremeyecek kadar tembel, sorumsuz, misafir sevmez, saygısız, öğütten anlamayan kaba ve inatçıdır. Bu tipteki kadın da kocasını utandıran, hiçe sayan olumsuz ve istenilmeyen bir tiptir.

Kadınların özelliklerinin sınıflandırmasında birisi istenilen, diğer üçü istenilmeyen olmak üzere dört çeşit kadın tipinden söz edilmesine karşın *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan on iki hikâyede “solduran sop”, “dolduran top”, “denildiğinden de bayağı olan” kadınlara benzer kötü kadınlarla değil, genellikle “evin direği” olan “alp tipi” ile “ideal eş ve anne” olan kadınlarla karşılaşmaktadır. Anlatılan bu kadınların güzellikleriyle kahramanlıkları birbirine eşittir. Bu tip kadınlar; erdemli ve soyludur, kocanın sığındığı eştir, kahramandır, namustur, annedir. Bu iki tipin ön plânda olmasına rağmen bir kadının dört veya beş farklı tipin özelliklerini de üzerinde taşıyabildikleri görülmektedir. Söz gelimi Dirse Han’ın karısı hem alp tipi bir eş, hem anne, hem evinin hanımı, hem bilge, hem de sanatçı/ozan tipi bir kadındır (Yakıcı 2007: 40-47; Ekici 1999:126). Dede Korkut’un tüm boylarında kadının erdemli özellikleri anlatılırken sadece Deli Dumrul’un annesi, oğlunun yerine canını vermediği için yadırganır. Ayrıca Beyrek Boyu’nda “Kısırca Yenge” ile oburluğundan dolayı “Boğazca” lakabının uygun görüldüğü Boğazca Fatma’dan aşağılayıcı bir şekilde söz edilmesinin haricinde solduran sop, dolduran top, denildiğinden de bayağı kadınlara benzer kadınlarla karşılaşmaz. Anlatılanların kurgusu, “evin dayacağı” olabilecek eşine az rastlanır soyda, erdemli, yerine göre erkekten daha üstün, kişilikli ve gözü pek bir kadın yaratma yönünde biçimlenmiştir (Binyazar 2009: 71). Her milletin, her coğrafyanın ve iklimin kendine has bir kadını ve o coğrafya erkeklerinin de kendilerine has bir kadın anlayışı vardır. Henüz İslamiyet’i kabul eden Türkler, kadına karşı Arap ve İran toplumlarından farklı yaklaşımlarını sürdürmüşler; ancak Türk toplumunda yerleşik hayata geçilmesi ve erkek egemenliğinin kurulmasıyla birlikte yaşanan kültür farklarının da etkisiyle kadının konumu zaman içinde değişmeye başlamış ve bu durum da yazılan edebî eserlere yansımıştır.

Mehmet Kaplan'a göre Türk edebiyatında kadın, "İslâmiyet'ten önce ve göçebelik devrinde", "yerleşik medeniyete ve İslâm kültür çevresine dâhil olduktan sonra", "Batı medeniyeti etkisi altına girdikten sonra" olmak üzere üç açıdan değerlendirilir. İslâmiyet'ten önce ve göçebelik devrinde kadın, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve gerektiğinde düşmanla kahramanca savaşır. Kadın, aşk ve haz konusu olmaz. Kadının kendisi de erkeğe karşı bir âşık tavrı takınmaz. Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkekten daha pasif bir karakter gösterir. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat ve tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk konusu olduğu görülür. Batı medeniyeti etkisi altına girdikten sonra kadının önce edebiyatta sonra hayatta beşerî hakları savunulur ve tamamıyla erkekle aynı seviyede bir duruma getirilir (Kaplan 1951: 99). İslâm'ın kadın ve erkeğe insan olarak aynı değeri vermesine ve Kur'an'da geçen pek çok ayetin kadını korumaya yönelik olmasına rağmen bir taraftan bazı müctehid ve fakihlerin tefsirleri yanlış yorumlamaları ve uygulamaları, bir taraftan da Arap, Fars ve Hint geleneklerinin kadına olumsuz bakışları yüzünden Müslüman kadınının toplumdaki yeri değişmiştir. Türklerin İslâmiyet'i kabul ettikten sonra yazdığı *Kutadgu Bilig* gibi ilk edebî eserlerde kadının saygınlığının sarsılmaya başlamasına rağmen *Dede Korkut'ta*, Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinin* birinci cildinde ve *Fihî ma-fih'te* kadının gerçek değerini ve saygınlığını görmek mümkündür (Çetinkaya 2008: 282-283).

Eş Seçimi ve Evin Direği Olacak İdeal Kadın

Dede Korkut'ta eşinin sağ kolu durumunda ve müstesna bir konumda olan kadının yerleşik kültüre geçtikten sonra ve İslâmiyet'in de etkisiyle birlikte teşekkül eden klasik Türk edebiyatının edebî eserlerinde adeta itibardan düştüğü ve birtakım kötü imajlarla anlatıldığı görülmektedir. Elbette ki her toplumda ve kültürde birbirinden farklı, iyi veya kötü huylu insanlar/kadınlar vardır.

Türk toplumunda kadın, erkeğinin yerini tutacak ve onu aratmayacak özelliklere sahip olmalıdır. Kocasına ve çevresine karşı saygılı olmak, mutluluğu eşinin yanında aramak, konuksever olmak, obur ve açgözlü olmamak, yoktan var edebilmek, evinin sorumluluğunu taşıyabilmek, çalışkan olmak, eşinin öğütlerini dinlemek, haksız olduğu halde başkalarını suçlamamak, yalancı ve dedikoducu olmamak, kendi imkânlarıyla yetinmesini bilmek gibi birtakım davranışlar her toplumda bir kadın için erdem olarak kabul edilmiştir.

Evlilikteki Amaç ve İdeal Eşi Bulmak

Evlilik, ailenin temelini oluşturur; kadınla erkeğin kendilerine ait bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına; soylarının devamına katkı sağlamalarına imkân verir. Evlenmekteki esas amaç, hayatın acı ve tatlı yanlarını eşle paylaşmak, güçlükleri birlikte aşmak, kendini haramdan korumak ve neslini sürdürebilmek için çocuk sahibi olmaktır. Nesillerin korunması için nikâh bağı şarttır. Şair Nâbî'nin beytinden de anlaşıldığı gibi âlemde erkek ile kadın bir araya gelmezse çocuğun yeryüzüne gelmesi mümkün olmaz:

İctimâ' eylemese merd ile zen 'âlemde
İdemez sûret-i mevlûd kabûl-i peyvend (Nâbî, Kt.22/1)

Aile içinde meydana gelen sorunların pek çoğunun yanlış eş seçiminden kaynaklandığı bilinmektedir. Evlenme konusunda dikkatli olmak, eşini iyi seçmek ve dengini bulmak gerekir. Aksi takdirde uyumsuzluktan ve denksizlikten dolayı pek çok sorunla karşılaşmak mümkündür. Edirneli Nazmî'ye göre kadın kötü olursa, ev cehenneme döner; evin hanımı, iyi olursa etrafına ışık saçar ve o zaman ev, cennete döner:

Zen olsa zişt olur dûzah ere ev
Behişt olur çü bir meh sala pertev (E.Nazmî, *Pend-nâme*/1337)

İdeal veya doğru eşi bulmak zordur. Edirneli Nazmî'ye göre erkeğe karısı bazen dost bazen düşmandır. Bu yüzden evlilik, bir ayak bağıdır ve o evlilikten uzak durulması gerekir:

Ere avret geh illik geh yağıdur
Hey evlilik büyük ayak bağıdur (E.Nazmî, *Pend-nâme* /1303)

Fedakâr, Kahraman ve Savaşçı Kadın

Dede Korkut'ta erkeğin atı, kılıcı ve kadını kutsal sevgiyle bağlandığı üç yoldaşdır. Erkek, evleneceği kadında aşk ve cinsellikten ziyade kahramanlık ve ideal eş vasfı arar (Kaplan 1951: 99-112). Kan Turalı Boyu'nun başındaki Kan Turalı, evleneceği kızın özelliklerini "Baba, ben yerimden kalkmadan o kalmış olmalı. Ben soylu atıma binmeden o binmiş olmalı. Ben kanlı kâfir iline varmadan o varmış, bana baş getirmiş olmalı." sözleriyle anlatır. Babası ise böyle bir kızın bulunamayacağı düşüncesiyle "Oğul, sen kız istemezsin, kahraman bir yiğit istermişsin ki onun arkasından yiyesin içesin, onun sırtından hoş günler geçiresin." (Ergin 2004:185) diye cevap verir.

Dede Korkut'ta kadınlar tıpkı erkekler gibi ata biner, kılıç kuşanırlar. “*Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı*”nda Deli Dumrul’un eşi, Türk kadınının canı pahasına da olsa eşi için ne kadar fedakâr olabileceğini gösteren ideal eş ve annenin simgesidir. Deli Dumrul, annesi ile babasından can istemesine rağmen onlar canlarını vermezler. Çaresiz kalan Deli Dumrul, son bir kez eşinin yanına gidip durumunu anlatmak ve eşiyle vedalaşmak ister. Eşinden can istememesine rağmen Deli Dumrul’un eşi, duydukları karşısında “Benim canım senin canına kurban olsun” diyerek ona canını feda etmek ister. Eşinin yaptığı fedakârlığı beğenen Tanrı, aile hayatının devamı için onlara yüz kırk yıl ömür verir. Dumrul’un anne ile babasının canlarının alınmasıyla hikâye son bulur (Ergin 2004:177-184).

“*Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destan*”da Burla Hatun, iffetini koruyan örnek bir kadın, asil bir eş ve ideal bir anne olarak dikkati çeker. Salur Kazan’ın yiğitleriyle birlikte ava gidişini fırsat bilen kâfirler, baskın düzenleyip onların sürülerini, hazinelerini alırlar. Kırk ince belli kız ile boyu uzun Burla Hatun ve oğlu Uruz’u da esir ederler. Kazan, olanları haber alıp oraya giderken, kâfirler “Beyler biliyor musunuz, Kazan’a nasıl kahrelemek gerek? Boyu uzun Burla Hatun’u getirip kadeh sundurmak gerek.” der. Burla Hatun bu sözleri işitir. Bu duruma bir çare bulmak için kırk ince belli kızın içine girerek onlara “Kazan’ın hatunu kimdir diyerek hanginize yapıştırlarsa, kırk yerden ses veresiniz.” der. Kâfirler, Burla Hatun’u bulmak için kırk ince belli kızın yanına giderek “Kazan Bey’in hanımı hanginizdir?” diye sorduklarında kırk yerden ses gelir. Burla Hatun’u bulamayınca, Kazan’ın oğlu Uruz’u öldürmekle tehdit ederler. Burla Hatun bu durum karşısında çaresiz kalır. Oğluna durumu anlatır. Oğlu, annesinden namusunu korumasını ister. Bir yanda oğlu Uruz’u kaybetmek öte tarafta kâfire sakilik etmek vardır. Eşinin ve Oğuz’un namusunu lekelemek istemeyen Burla Hatun, iffetini korumayı ve oğlunun ölümünü tercih etmek zorunda kalır. Bu sırada Oğuz Beyleri yetişir ve diğerleri de bu durumdan kurtulurlar (Ergin 2004: 95-115).

“*Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Olduğu Destan*”da Burla Hatun; kılıç kuşanan, ata binen ve korkusuzca düşmana karşı duran cesur bir anne ve eş olarak dikkati çeker. On altı yaşına gelen Uruz, babası Salur Kazan’la beraber ilk kez kâfirle savaşmaya gider. Ancak, savaş sırasında düşmana esir düşer. Salur Kazan, oğlunun bu durumundan habersiz, evine yalnız döner. Burla Hatun, oğlunu kurtarması için eşini zorlar. Kazan, oğlunu düşman elinde esir edilmiş bulur. Eşi de gidip geri dönmeyince Burla Hatun, kırk ince belli kızını yanına alarak eşini ve oğlunu kurtarmaya gider (Ergin 2004:153-167).

“*Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı*”nda Selcen Hatun da cesur, sadık, hünerli ve güzel bir kadındır. Kan Turalı, evlenmek için yiğit bir kız ister. İsteddiği özelliklere sahip Trabzon tekfurunun kızının özellikleri “Meğer Trabzon tekfurunun fevkalâde güzel bir dilber kızı vardı. Sağına soluna iki çift yay çekerdi. Attığı ok yere düşmezdi.” ifadesiyle anlatılan hikâyede Kan Turalı, Selcen Hatun’u alabilmek için türlü zor sınavlardan geçer. Boğayla, aslanla, deveyle savaşır ve hepsini alt eder. Hikâyede Selcen Hatun, gerektiğinde nişanlısını kendi ailesine karşı savunur (Ergin 2004:184-198).

Dede Korkut’ta anlatılan kadın; topuklara kadar uzanan siyah saçları, dar ağız, ince beli, kara gözü, kar üstüne kan damlamış gibi kırmızı yanakları, bileklerinden kınalı elleri ile erkeğin bahtı ve evinin tahtıdır. Erkek, başı sıkışınca karısına sığınır. Buradaki kadınlar evin direği olan ideal eşlerdir. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi*’nde, *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Hikâye*’de, *Begül Oğlu Ermen Hikâyesi*’nde eşler, birbirlerine “başımın bahtı, evimin tahtı” şeklinde hitap ederler. Söz gelimi Bayındır Han’ın toyundan dönen Dirse Han, eşine şöyle seslenir:

Beri gel, başımın bahtı, evimin tahtı
Evdan çıkıp yürüyende servi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlım
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum, yemişim, düvleğim
Görür müsün neler oldu (Ergin 2004: 79)

Kadınlar, eşlerine sadık, vefalı ve tatlı dillidir. Onlara sevgilerini, bağlılıklarını zaman zaman şu kalıplaşmış ifadelerle dile getirirler:

Başımın bahtı, evimin tahtı
Han babamın güveyisi
Kadın anamın sevgisi
Babamın anamın verdiği
Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim (Ergin 2004: 86)

...

Koç yiğidim, şah yiğidim
Tatlı damak verip öpüştüğüm
Bir yastıkta baş koyup emiştğim (Ergin 2004: 183)

Yerleşik hayata geçen Türk toplumunun İslâmiyet'i seçmesiyle birlikte şekillenen klasik Türk edebiyatında çoğu alegorik olan *Gül ü Bülbül*, *Şem ü Pervâne*, *Mihr ü Mâh*, *Beng ü Bâde* gibi mesnevilerin isimlerinde cinsiyet söz konusu değilken *Leylâ vü Mecnûn* hariç *Yusuf u Züleyhâ*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Ferhad ü Şîrîn*, *Vâmık u Azrâ* gibi çift kahramanlı aşk mesnevilerinde erkeklerin ismi, kadın kahramanlardan önce gelmektedir.

Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde daha çok aşk ve güzellik yönleriyle ön plâna çıkarılan kadın kahraman, erkek kahramana göre daha pasif bir durumda olmasına ve erkeklere daha fazla üstünlük tanınmasına karşın, erkeklerde görülen bazı özelliklere sahiptir. *Dede Korkut*'taki gibi cesurdur, hiçbir şeyden korkmaz, içinde bulunduğu zorluklara boyun eğmez, aşkı uğruna çeşitli fedakârlıklar yapar, gerekirse can vermeyi göze alır ve tehlikelere karşı kendi başına mücadele verebilir. Söz gelimi *Vâmık u Azrâ*'da Dilpezir, Belh sultanına ok ve yay ile karşı koyar. Azrâ ise Hümâ'nın babası Helhelân'ı bir vuruşta yere yıkacak kadar güçlüdür (Ayan 1998: 28). *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde Şîrîn, cesur bir kızdır. Ata binmekte, savaş aletlerini kullanmakta ve avlanmakta beceriklidir. At üzerinde yedi gün boyunca yol aldıktan sonra ağaçlık bir yerde uykuya dalmışken atının kişnemesiyle uyanıp üzerine gelmekte olan bir aslanı kılıcıyla bir vuruşla öldürecek kadar gözü pek ve güçlü bir kadın kahramandır (Kazan Nas 2017a: 203).

Kadında Soy Sop

Bazılarına göre eş seçmek için bazı kıstaslara sahip olmak zorunludur. Erkeğin, evleneceği kızın ailesini iyi tanıması gerekir. Ailesine düşkün olan kızların, kendi ailelerinin tarz ve kişiliğinden çok farklı olmaları zordur. “*Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al.*” sözü boşuna söylenmemiştir. “*Anası soğan, babası sarımsak*” olan yani soyu sopu belli olmayan, görgüsüz ailenin kızından gülden yapılmış tatlı olmaz:

Ki dimişler anasın gör kızın al
Kıyısına nazar eyle bezin al

Ola mı gül-şeker ol kız olıcak

Anası soğan atası sarımsak (E.Nazmî, *Pend-nâme*/1330-1331)

Vefalı ve Sabırlı Kadın

Dede Korkut'ta olduğu gibi klasik Türk edebiyatının çift kahramanlı aşk mesnevilerinde de kadın, sevgisinde vefalı, ağırbaşlı, iradeli, sabır ve tevekkülle bekleyen bir sevgilidir. *Husrev ü Şîrîn*'de (Kazan Nas 2017a) Mehîn Banu, Şîrîn'in ortadan kaybolmasına çok üzülür, insanın kaderinde ne varsa

onu göreceğini düşünür ve rüyasında gördüğü bir işarete uyarak beklemeye karar verir. Şîrîn, Husrev'in Meryem'le evliliğini bildiği hâlde isyan etmemiş; sabır ve tevekkülle beklemiştir. Ayrıca Şîrîn, sadık olduğu kadar ideal bir hükümdar eşidir. Husrev'in tabutunun başında eşiyile birlikte aynı anda gömülmeyi dileyen ve aşkının büyüklüğünü gösteren bir eştir, sevgilidir. *Leylâ vü Mecnûn*'da (Kazan Nas 2017) Leylâ'nın hafif davranışları görülmez. Leylâ, Mecnûn'a olan aşkını bir sır gibi saklamış ve ölüm anına kadar kimseyle paylaşmamıştır. İbn Selâm'ın oğluyula evlendirilmesi bahsinde annesine âşık olduğunu itiraf etmiş ama kim olduğunu söylememiş; gerdek gecesinde de İbn Selâm'ın oğluna çöldeki bir garibe ait olduğunu belirtmiş; Mecnûn'un adını ve ona olan aşkını ancak ölüm döşeğinde annesine söylemiştir. Mecnûn'un annesi de oğluna nasihatler eden, derdine çareler arayan vefalı, şefkatli ve sabırlı bir kadındır. Oğlunu gördüğünde sever, okşar, yıkayıp temizler, ona yeni ve temiz kıyafetler giydirir.

Şair Edirneli Nazmî'ye göre kadınlar için "nasihat dinlemez" diye bir söz vardır ancak, vefalı ve dindar kadının çok şükür ki vefası vardır:

Pend eyitmez kim dimişler sâbıka
Şükr vefâdâr dindar u zen-i vefâ (E.Nazmî, Pendnâme / 1478)

İşinin Ehli, Zeki Kadın

Dede Korkut'ta kadınlar, evde kocanın ve çocukların değer verdiği, sözünün itibar gördüğü, itaat bulduğu saygın birisidir. Kocalarının çoğu yersiz ve haksız öfkelerine, sorumsuz davranışlarına karşı sabırla ve yumuşaklıkla yaklaşan kadınlar, çoğu zaman ailelerine karşı olan tehlikeleri göremeyen kocalarına nazaran daha uyanık, söz sahibi ve yol göstericilerdir (Kâhya 1999: 238). Burla Hatun, Selcen Hatun gibi kahramanlar, eşlerine, oğullarına akıl öğretici, zeki birer eş ve annedir. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*'nde çocuğu olmadığı için çadıra oturtulan Dirse Han, karısına gelip bunu anlattığında karısı onun öfkesini geçirmiş, ona yol göstermiş, bazı nasihatlerde bulunmuştur.

Tarih boyunca Türk toplumlarında yönetici erkeğin yanında en az onun kadar söz sahibi olan kadınlar da yer almıştır. Söz gelimi Saka Türkleri zamanında tarihte kadınlardan oluşan ilk askerî birlik Tomris Hatun tarafından kurulmuştur (Çolak, 2016: 60). Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun sultanı Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun, Selçuklu devlet yönetiminde söz sahibi (Kuşçu, 2916:173-191) bir eştir. Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın eşi Terken Hatun (Can, 2008: 99); Hindistan'da kurulan Delhi Türk sultanlığının tek kadın hükümdarı Raziye Begüm Sultan (Şahin, 2018: 365), diğer söz sahibi ve yönetici Türk kadınlarından birkaç tanesidir. XIII. Yüzyılda Anadolu'da

Türkmen hanımlarının oluşturduğu “Bacıyân-ı Rûm” teşkilatı (Köprülü, 1991: 415) Anadolu kadınlarının gerektiğinde düşmana karşı vatan savunmasında eşlerinin yanında mücadele etmeleri ve Anadolu'nun İslamlaşması ile Türkleşmesine katkıda bulunmaları açısından kayda değerdir.

Klasik Türk edebiyatının çift kahramanlı aşk mesnevilerinde de kadın, gerektiğinde iyi bir yöneticidir. *Ferhâd ile Şîrîn* ve *Husrev ü Şîrîn*'de Mehîn Banu, Ermen ülkesinin akıllı, âdil, anlayışlı ve zeki bir hükümdarıdır. Hiç evlenmediği için çocuğu yoktur ve bu yüzden Şîrîn'i veliaht tayin etmiştir. Şîrîn, Mehîn Banu'nun ölümünden sonra devletin başına geçerek herkese âdil davranmış ve kendisini kabul ettirmiştir. Daha sonra ülkesini, tacını, tahtını terk edip Medayin'deki sarayında inzivaya çekilmek istemesi başkalarının dertleriyle yeterince meşgul olamayacağı ve bu sorumluluğu yerine getiremeyeceği düşüncesinden kaynaklanmıştır.

XV. Yüzyılın kadın şairlerinden Mihrî Hatun, kadınla ilgili bazı katı kuralları yıkmak için mücadele etmiş ve bizlere de o devir kadını ve toplumu hakkındaki ön yargılarımızı tekrar gözden geçirmemizi tavsiye etmiştir (Hakverdioğlu, 2016: 79). Mihrî Hatun, “İşinin ehli bir kadın, bin tane beceriksiz erkekten yeğdir. Zihni aydınlık bir kadın, bin tane idraksiz, düşüncesiz erkekten iyidir.” anlamındaki beyitleriyle kadınları küçümseyen erkeklere adeta meydan okumuştur:

Bir mü'ennes yegdurur kim ehl ola
Bin müzekkerden ki ol nâ-ehl ola

Bir mü'ennes yeg ki zihni pâk ola
Bin müzekkerden ki bî-idrâk ola (Mihrî, Taz.14/11-12)

Bilindiği gibi mitolojide Hârut ve Mârut, dünyaya inmiş ve kendilerini kötülüklerden kurtaramamış iki melektir. Bu melekleri büyücülükte becerikli bir kadının aldatması edebiyatımızda sıkça geçer. Mihrî'nin aşağıdaki beytinde vurgulanmak istenen kadının becerisi ve pek çok erkeğin üstesinden gelebilecek bir zekâyâ sahip olma özelliğidir:

İlm-i câdûlıkda bir üstâddur çeşmün senün
Görse Hârût ile Mârûtu geçerd'anlara bend (Mihrî, G.16/2)

Kimilerine göre kadın; sözünü geçiren, sözünü dinleten ve sözüne göre iş yapılmasını isteyendir. Edirneli Nazmî'nin “kadın, ne kadar güler yüzlü olursa olsun isteği yerine gelmezse uygunsuz şeyler söyler, daima sözünün dinlenmesini ve sözüne göre iş yapılmasını ister. Her kim onun sözünü

tutmazsa, hemen o insandan yüz çevirir.” anlamındaki beyitlerinde kadının aslında işinin ehli ve zeki olduğu ima edilir:

Zen ne denlû mihribân olsa sana
Didügi olmasa söyler nâ-sezâ

Dâ'im ister sözünü işidesin
Sözüne göre hemîn iş idesin

Ne dilerse dilegince olasın
Her dedügi nesneye togrulasın

Tutmayasın şöyle kim bir sözünü
Döndürür göz göre senden yüzünü (E.Nazmî, *Pendnâme*/1259-1262)

Kadın ve Namus

Türk kültürü ve geleneklerinde kadının masum ve iffetli olmasına önem verilir. Kadın, hangi mecliste olursa olsun iffet ve namusunu koruyacak kadar mücadeleci ve ahlâkına düşkün olmalıdır. Evlenmeden önce eline başkasının eli değmemiş, başkasını tanımamış olması evlenecek kııda aranan özelliklerdendir. Sünbülzâde Vehbî'ye göre evlenilecek kız, orta malı olmamalıdır. Kötü çevrede yetişen kadınlardan çekinmek; çimen tazeliğinde güzel de olsa orta malı kadına talip olmamak gerekir:

Olma hâhişger-i “hazrâ-yı dimen”
Hüsn ile olsa dahi tâze çemen (S.Vehbî, *Lütfiyye*/1005)

Bir kadına ancak evlendikten sonra dokunulması gerektiğini kabul eden mesnevilerdeki kadın kahramanlar, yakınlarına bir utanç yaşatmak istemezler. *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde Şîrîn, Husrev'i sevmekle birlikte temiz bir aşkı içinde büyütmede ve Mehîn Banu'nun etkisiyle geleneğe sıkı sıkı bağlı kalarak bir erkekle ancak evlendikten sonra yaklaşabileceğini düşünmektedir. Aşk derdiyle sabaha kadar ağlayıp inleyen, yemeden içmeden kesilen Şîrîn, aşkını namus kaygısı yüzünden saklamak zorunda olduğu için derdini kimseyle paylaşamaz. Mehîn Banu, inançlı ve namusuna düşkün bir kadındır. Şîrîn'e nasihatler eden Türk toplumunun kadını ve Türk erkeğinin kadına bakış anlayışını yansıtan bir büyük anne tipidir. Şîrîn'in duygularını sezen ve ona bir anne gibi davranan Mehîn Banu, aşkın bir bela olduğunu, kendi adını kötüye çıkartabileceğini söyler. Birbirini seven iki gencin aşkı yaşamalarını hoş görmekle birlikte, Şîrîn'i aşka uyup iffetine leke sürecek davranışlardan kaçınması konusunda uyarılarda bulunur. Mehîn Banu'nun Şîrîn'in iffet ve namusunu korumaya yönelik tavrı, bir genç kızın toplum içindeki yerinin nasıl olması gerektiğiyle; Şîrîn'in söz tutması ise toplumun ve

geleneklerin yapısıyla ilgilidir. Mehîn Banu, Şîrîn'in namus konusunda akarsu gibi temiz olmasını ister:

Ayak bas serv gibi ser-firâz ol
Akar su gibi pâk ü pâk-bâz ol (Celîlî, *Husrev ü Şîrîn*/1030)

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Leylâ'nın annesi, daha çok namus kavramıyla birlikte anılır. Ona göre âşıklık durumu, kızlara yakışmaz. Leylâ'nın adının kötüye çıkması demek aynı zamanda ailesinin ve yakınlarının da adının lekelenmesi demektir. Kızının aşk dedikodularından haberdar olan anne, Leylâ'nın adının kötüye çıkacağını düşünerek ona bazı nasihatlerde bulunur; kızının namusunu elden bırakmamasını, ar perdesini hisar yapmasını, namus temelini sağlamlaştırmasını ister:

Ey ebr-i hayâ vü gülşen-i 'âr
Salma yire âb-ı rûy zinhâr
Gel perde-i 'ârdan hisâr it
Nâmûs esâsın üstüvâr it (Celîlî, *Leylâ vü Mecnûn*/402-403)

Leylâ'nın annesi, "Toplumda gül gibi açılma, bahçedeki susen çiçeği gibi göze çarpma. Menekşenin kulağı eksiklik, ayıp arar. Süslenme, ayağına süslü ayakkabılar giyme, yüzünü sakla..." gibi nasihatlerden sonra "Halk içinde adımızı kötüye çıkarma, bizi utandırma, kötü sözlülerin ayıplamasından kurtulmak mümkün değildir." diyerek bir bakıma kız çocuğunun toplum içindeki yerini ve nasıl davranması gerektiğini anlatır:

Pâk olsa ne denlü sine-i germ
Halkun sözi serdür gerek şerm
Ger olmasa şerm-i kârdândan
Kim kurtula ta'n-ı bed-gümândan (Celîlî, *Leylâ vü Mecnûn*/415-416)

Leylâ'nın hareketlerini engelleyen şey, toplum değerlerine bağlılık ve utanma duygusudur. Leylâ, kız çocuğu olarak aşkını belli etmez ve bunu bir namus meselesi olarak görür. Mecnûn'a "Yaralı ve gamlı bir kalbin olmasına rağmen senin elinde iraden, huzurun, sabrın ve kararın vardır. Bazen çölde özgürce dolaşırsın, bazen sırdaşına sırrını açarsın, istediğin gibi davranırsın." sözleriyle ona imrendiğini vurgulayarak ayrılık acısıyla kötü günler geçirdiğini, bu acıyla ağlayıp inlemek istediği zaman bile başkalarının duymasından çekindiği için duygularını rahatça yaşayamadığından şikâyet eder. Âşık için dile düşme kaygısıyla yaşamak zordur; çünkü bu bir namus meselesidir. Leylâ, Mecnûn'un aşkına cevap vermek istediğini ama bir taraftan annesinin nasihatleri, bir taraftan babasının tehditleri, bir taraftan kardeşinin üzüntüsü

bir taraftan da el âlemin kınaması yüzünden istediği gibi davranamadığını belirtir ve gam içindeki yalnızlığını itiraf eder:

Ben sîne-figâr u dil-şikeste
Künc-i gam u hasret içre haste

Bir yana da güft ü gûy-ı mâder
Tehdid-i peder ü gam-ı birâder

Bir yana da tîg-i ta'n-ı düşmen
Olmaya ki ide çâk-ı dâmen

Ne hem-dem-i 'ayş u mahrem-i râz

Kim def'-i gam için ola dem-sâz (Celîli, *Leylâ vü Mecnûn*/1481-1484)

Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha*'sında Züleyha'nın babası Taymus da kızının düştüğü duruma çok üzülür; çünkü aşk, toplum içinde ayıplanılan bir durum olduğu için bu durumu bir namus meselesi olarak düşünür ve kimsenin duymasını istemez:

Çün bu ahvâli dinledi Taymûs
Sîne ka'ından inledi Taymûs

Kendü 'ırzın sakındı ol sultân
Didi itmen bu hâli halka 'ıyân

Buna çün çâre eylemez tedbir

Görelüm nice gösterür takdir (Çetinkaya 2008a:755)

Kadında Güzellik, Gençlik, Dulluk ve Dindarlık

Sünbülzâde Vehbî'ye göre evlenilecek kadın genç ve güzel olmalıdır; ancak bu söz yorumuna tabidir:

İhtiyâr it anı kim ra'nâdur

Çok tasarruf götürür ma'nâdur (S. Vehbî, *Lutfiyye*/975)

Şair, "Erkek görmüş kadın, her yönüyle güzel olsa da sen yine de kızıoğlan kız al. Şüphesiz en güzeli, delinmemiş inci gibi olanıdır. Ey koca şair oğlu, baban 'bikr-i mana' ararken sen sakın dul alma." diyerek evlenilecek kadın hakkındaki düşüncelerini dile getirir:

Seyyibât olsa dahi ma'mûre

Alagör bâkire-i bâkûre

Şübhesiz bâkiredür müstahsen

Dürr-i nâ-süftedür elbet ahsen

Bikr ararken pederün ma'nâda

Seyyib alma koca şâir-zâde

(S.Vehbî, *Lütfiyye*/998-1000)

Bazılarına göre dul olan kadın, hiç evlenmemiş bir genç kıza oranla gelenek, usul ve adab bakımından daha tecrübelidir. Bu yüzden kimileri, dul kadınla evliliği uygun görebilirler:

Dimiş bir zen kız ister bir yiğide

Kıza itme heves bunun bigi de

Gelin olsam kim bir dahı ben

Yatış turuş göreydün nicedür sen (E.Nazmî, *Pend-nâme*/1382-1383)

Evlenilecek kadının malına ve güzelliğine önem vermemek gerekir. Namuslu olmasının yanı sıra dinine de düşkün olmasına dikkat edilmelidir:

Mâlına hüsnine itme ragbet

İrzına dînine eyle dikkat

(S.Vehbî, *Lütfiyye* / 997)

Sünbülzâde Vehbî “Kadının malına lanet olsun, malı için kadına kadın gibi olma, boyun eğme. Malının sıcaklığıyla yaşlı kadının derdini çekme. Bilesin ki kocakarı soğuğu fazla üşütücüdür.” anlamındaki beytinde, evlenilecek kadının genç olması ve malı için yaşlı kadınla evlenilmemesi konusunda uyarır:

Avretün mâlina olsun la'net

Mâl için avrete olma avret

Çekme germiyet ile derd-i acûz

Pek sovuksdur bilesin berd-i acûz (S. Vehbî, *Lutfiyye*/1001-1002)

Tatlı Dilli ve Güler Yüzlü Kadın

Aile; güler yüz ve tatlı dilin hâkim olduğu, aile bireylerinin birbirlerini üzmemekten ve incitmekten kaçındığı, gönül zenginliğinin yaşandığı bir sevgi ortamı olmalıdır. Bu yüzden kadına daha fazla görev düşmektedir. Erkeklerin en çok şikâyetçi oldukları konuların başında eşlerinin çok konuşmaları ve bazı konuları özellikle uzatarak tartışma çıkarmalarıdır.

Masraf-ı beyt- ejderiyle uğraşırken rûz u şeb

Akreb-i banu da bir yan sokmadadır nişteri (Refî-i Kâlâyî, K.65/24)

Şair Refî-i Kâlâyî, evini geçindirmek üzere gece gündüz çalışmakta, evinin masraflarıyla uğraşmakta ancak, karısını bir türlü memnun edememektedir. Karısının dırdırı kocasını akrep gibi sokmaktadır.

En doğru olanı tatlı dilli kadınla evlenmektir:

Bunda ben anladığım re'yi savâb
Ahz-i menkûha bi-kavk-ı mâtâb (S.Vehbî, *Lutfiyye*/976)

Kadın, tatlı dilli olmasının yanı sıra şen şakrak, işveli olmalı; buz gibi soğuk olmamalıdır. Şair Tırsî gönlünün kocamaması için, genç ve şen şakrak bir eşle birlikte olmak ister; aksi takdirde bu soğukta buz gibi kadınla donacağını, boşa vakit geçireceğini düşünür:

Nev-civân ister efendi gönül aslâ kocamaz
Bu bürûdetle tonar buz gibi karı sevmez (Tırsî, G.LXXXVII/3)

Bir civân ile kışın sarılmak ister gönlümüz
Kâ'il olmaz tab'umuz buz gibi karı n'eyesün (Tırsî, G.CLVII/5)

Kadında Doğurganlık ve Annelik

Doğurganlık ve anne vasfıyla kadın hem Türk toplumunda hem de edebî eserlerde özel bir konuma sahiptir (Çavdar 2016: 103-118). Anneye duyulan saygı, toplumun kadına nasıl baktığını ortaya koyması açısından önemlidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin kalıplaşmış dua bölümlerinde annenin özel bir yeri vardır. Çocuk doğuran kadınlar makbuldür ve her hikâyenin sonunda "Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun." denilir. Babadan sonra aileyi temsil eden annedir. Oğul da sevgili de annenin yerini tutamaz. Klasik Türk şiirinde de bir kadın olarak anne, her zaman itibar gören, çocuğu doğuran, eğiten, ailenin temel direği olandır. Zaman zaman karşı çıkılan, itibarsızlaştırılan, olumsuz anlamlar yüklenen kadınlar, toplum tarafından yanlış görülen hareketleri yapan ve şehvet uyandıranlardır.

"Allah, anne ve babayı sebep kılmış ve ilk önce yaratılışı babanın zürriyetine indirmiş sonra ana rahmine kondurmuştur":

Bâkî halkun sûretine ol Çalap
Atayı vü anayı kıldı sebep
İndürür ilk halkı ata sulbına
Kondurur pes bu kez ana rahmine
Ol dem ol bir katre sudur arısız
Şundan olur görklü boy u görklü yüz
Ol suyu kan eyler andan kanı et
Kanı ol su kanı kan u kanı et (Âşık Paşa, *Garib-nâme*/8125-8128)

"Şeref ve izzet sahibi temiz bir çocuk Allah'ın yaratmasıyla ana rahminden meydana gelmiştir":

Vücûda geldi sun‘-ı Hakla çün kim rahm-ı mâderden
Zihî pâkîze bir mevlûd bâ-‘izz ü şeref-makrûn (Nehcî, Tr. 35/1)

Şair Behiştî, “Hamile kadına benzeyen bu feleğin ne zaman ne yapacağı belli olmaz; her gün insan için ne doğuracağı bilinmez.” anlamındaki beytinde kadına inanıp güvenilmeyeceği gibi dünyaya da güven olmayacağını vurgularken kadınların doğurganlık özelliklerini de ima eder:

Gün toğınca ne bilürsin ki ne vaz‘ itse gerek
Ey Behiştî bu felek bir zen-i âbistendür (Behiştî, G.124/5)

Anne; bebeğini emziren, onu doyurandır. Annenin sütü, bütün yiyeceklerden daha değerli ve lezzetlidir. Şair Süheylî’ye göre o masum bebeğe bütün yiyecekleri sunsalar da hiçbiri anne sütünden daha lezzetli ve değerli değildir:

‘Âlemün ‘arz itseler ser-cümle hulviyyâtını
Gelmeye ma’sûma hergiz şîr-i mâderden leziz (Süheylî, G.55/3)

Sâmî’nin “Nasıl ki bebeğini emzirmek isteyen anne, bebeğinin ağzını bulmak için bir çaba göstermezse mana âlemine dalan insan da herhangi bir zahmetle karşılaşmadan nimete ulaşır.” anlamındaki beytinde mana, emziren bir anneye; insan da o anneyi emen bebeğe benzetilmiştir:

Hâmûş ol şîr-i feyz-i dil gelür pistân-ı ma’nâdan
Dimek lâzım mıdur hiç mâdere tıflun dehânın bul
(Arpaeminizâde Sâmî, G.78/3)

Bu dünyada evladı için kederlenecek, ağlayacak tek kişi annedir. Çocuğa gelecek bir zarardan, sıkıntıdan en fazla etkilenecek ve üzülecek olan da yine annedir. Anne, bebeğini karşılıksız seven ve koruyandır:

Eger dîbâ ola egninde ger post
Anadan gayrı olmaz ogula dost (Rûmî, Şîrîn ü Şîrûye/489)

Tek Eşlilik, Çok Evlilik ve Boşanma

Tek ve Çok Eşlilik

Dede Korkut’ta aile hayatı ve kadın önemlidir. Ailenin reisi erkektir, ama eşine karşı kocanın bir baskısı veya zulmü yoktur. Aynı şekilde kocalar, eşlerine karşı sevgili ve saygılıdır. Beyrek’in kendisini tutsak bulunduğu hisardan kaçırarak Bayburt Beyi’nin kızını alması dışında hep tek eşlilik görülür. Karısından çocuğu olmayan beyler bile ikinci bir kadın almayı düşünmez, eşlerine saygı gösterirler (Ergin 2004: 27). Türk kültürü ve geleneklerinde tek eşlilik esas olmakla birlikte tarihte birden fazla eşle birliktelik de

görülmektedir. Eskiden aldığı kadınla yetinmeyip konağını bir sürü cariye ve odalıkla dolduranların bu durumu şeriata uygun sayılmış ve davranışla ilgili kitaplar yazılmış, fetvalar verilmiştir (Onay 2007:388).

Evlilikte çoğu zaman bir kadınla bile anlaşmanın mümkün olmadığı durumlarda birden fazla kadınla erkeğin rahat etmesi güçtür. Şair Nâbî, “Ey nefsinin esiri olan! Kadın üstüne kadın alan dünyada hiç rahat bulur mu?” anlamındaki beytinde, birden fazla kadınla evlenen kişinin huzur bulamayacağını söylerken tek eşliliği ima eder:

Dünyâya bu telâş nedür ey esîr-i nefis
Râhat bulur mı ‘avret alan ‘avret üstine (Nâbî, G.713/5)

Edirneli Nazmî'ye göre çok eş ve kalabalık aile, pek çok meşguliyyete sebep olacağı için insan bu durumdan dolayı çok sıkıntı çekecektir. Bu yüzden çok eşe değil, tek eşe heves etmelidir:

Çok ‘iyâl olur çok eşgâle sebep
Pes kişi andan çeker bi-hâd ta’ab
Çok ‘iyâle itmesün kimse heves
Gussa vü gam artırur ol imdi pes (E.Nazmî, *Pendnâme* /1465-1466)

Bazılarına göre evlenme işi çok zor bir iştir, onda çok mahzur vardır. Akıllılar bu işi araştırırlar, pek çoğu cariye almayı yeğler; çünkü herkes ayrı bir tabiata sahiptir, herkesin nefsi arzuları ve aşkları başka başkadır:

İzdivâc emri hele emr-i hatîr
Anda vardur nice mahzûr-ı kesîr
Ukalâ anda taharrî eyler
Ekserî meyl-i teserrî eyler
Çünkü herkesde tabîat başka
Hâhiş-i nefis ü mahabbet başka (S. Vehbî, *Lütfiyye*/972-974)

Eskiden ulemadan bazıları teserrî yani cariye/odalık tavsiye ederler; para ile satın alınan bu kadınlarla ilişkide bulunmak, zina ve haram olarak kabul edilmez aksine mubah hatta vacip görülürdü (Onay 2007: 388). Şair Nâbî'ye göre evlilik görücü usulüyle yapıldığı için ne olur ne olmaz diyerek, titiz bir araştırma yapmak gerekir. Şair, bu konuda daha da ileri giderek, evlenen kadının geçimsiz ve huysuz çıkma ihtimaline karşı cariye edinmesini tavsiye eder:

İzdivâcunda taharrî eyle
Sakın evlenme teserrî eyle

Hüsn-i hulk ehli çıkarsa ne güzel

Eyü çıkmazsa olur başa 'amel (Nâbî, *Hayriyye*/1049-1050)

Bekârlığı sultanlık olarak düşünen şairlerin çoğu, kadınlardan uzak durmayı tavsiye eden nefret dolu şiirler söylemişlerdir. Bahârî'nin "Evlilik dediğin ciğere vurulmuş dağdır, yani yürek yakıcıdır. Bu yüzden hileye aldanma." anlamındaki beytinde, evliliğin sakıncaları ve gereksizliği vurgulanır:

Teehhül dedigin keydir cigerde

Bahârî key sakın aldanma keyde (Bahârî, Onay, 2007:388)

Boşanma ve Boşanılan Kadınla Tekrar Evlilik

Evlilik birliğinin eşlerin ölümüne kadar devam etmesi esas olmakla birlikte bazen nikâh ilişkisi sona erdirilebilir. Boşanmalar, eşlerden birinin veya her ikisinin isteği üzerine gerçekleşebilir. Eşler, özel hayatı ile ilgili önemli konularda başkalarının düşünceleriyle değil, kendi düşünceleriyle ve kendi durumlarını düşünerek karar vermelidirler. Başkasının sözüne uyanlar, özel hayatlarının düzenini bozabilirler. Bu yüzden Edirneli Nazmî, "gözünü aç, el sözüne uyma, uyan. El sözüne uyan kişi, eşini bile boşar." ifadesiyle bu endişesini dile getirir:

Gözün aç il sözine uyma uyan

Boşar avreti il sözine uyan (E. Nazmî, *Pend-nâme*/1754)

Kadın evin direği olduğu için boşanma durumunda en çok mağdur olan kocalar ve çocuklardır. Eşlerin boşanmaları ya da ayrılmaları durumunda erkek yalnız; çocuklar ise ziyan olur:

İftirâk eyler ise birbirisinden ammâ

Hem peder ferd kalur zâyî' olur hem ferzend (Nâbî, Kt.22/2)

Şairler şarap içmeyi "duhter-i rez" ile yani üzüm kızıyla nikâh yapmak, evlenmek; şarabı bırakmayı ise üzüm kızından boşanmak olarak düşünürler. Şair Nevî, şarabın kadehte çok erkeğin elinden boşandığını söyler ve o naz gelini bizi hileyle satmasın diyerek endişesini dile getirir:

Rez duhteri sâgarda çog erden boşanupdur

Âl ile bize satmasun ol nâz-'arûsı (Nevî, G.488/4)

Edirneli Nazmî "Boşadığın kadını tekrar alarak ona yakın olma. Başından savdığın dert ile gönlünü karartma. Utan elden, tükürdüğünü yalama." anlamındaki beyitte, boşanılan kadınla tekrar evlenmenin sakıncalarından söz eder:

Boşasan avreti iy yâr sakın
Yine aluban olma ana yakın

Savılmış derd ile gönlün bulama
Utan ilden tükürdüğün yalama (E. Nazmî, *Pend-nâme*/1386-1387)

Solduran Sop, Dolduran Top, Denildiğinden de Bayağlar

Dede Korkut'ta anlatılan “solduran sop”, “dolduran top” ve “denildiğinden de bayağ” olan olumsuz kadın tiplerinin adı halk anlatılarında “çepelimürt kadın” ve “zavratızort kadın” olarak geçer. Bu kadınlar akşama kadar iş görmez; çadırda çene çalarlar. Öteki beriki ile kavga eder; yalancı pehlivan gibi adam aldatırlar. Bu kadınların evine tavuk pisliğinden girilmez:

Üfürür üfürür yanmaz ocağı
Kanaralar gibi kokar bucağı
Tavuk boklarıyla dolar kucağı
Ben yandım Çepelimürt'ün elinden
Allah kurtar beni onun dilinden (Günbulut 2002: 240-241).

Bu tür kadınlar, işin nereden geldiğini, nereye gittiğini, nasıl olup bittiğini bilmeyenlerdir. Bu kadınların hesabı kitabı olmaz. Onların sözüyle kuyuya inilmez. Eşlerine yardım eder gibi görünürler ama aslında öyle değildir. Misafiri ağırılarım derler; ama misafiri kovarlar:

Kötü olur avradın kötüsü kötü
Çengelde kokutur aldığı eti
Bir ilden bir ile yayılır methi
Ben yandım zavratızortun elinden
Kurtar Allah bizi kötü dilinden (Günbulut 2002:241).

Kadında erkeğin düşünemeyeceği kadar hile vardır. Düzenbaz kadınlardan kaçınmak, onlara kanmamak, böylelerin semtlerine bile uğramamak gerekir:

Mekr-i mekkâreden eyle hazeri
İtme ol semte ihâle nazarı (S.Vehbî, *Lutfiyye*/1004)

Celili'nin “Kadınlara kapılmamak gerekir, onlardan sevgi ve vefa gelmez. Kadın, mücevher gibi kıymetli de olsa, kocası evden uzaklaştığında onu hatırlamaz. Kocası yanında olunca da feryat ederek kocasının başkalarıyla ilişkisi olduğunu söyler ve onu yanından uzaklaştırır.” anlamındaki beyitlerinde anlatılan kadın *Dede Korkut*'taki “solduran sop” ve “dolduran top” tipindeki kadınlara benzemektedir:

Ey kûdek-i sâde-levh u bî-dil
 Zen nakşını görüp olma mâ'îl
 Gelmeye vefâ vü mihr zenden
 Gül dirmede kimse bu çemenden
 Gözinden ola çü dür şehver
 Yâd itmez anı ger olsa gevher
 Şehver olıcak ki ide feryâd
 San gayrıya iştiyâk ider yâd (Celîlî, *Leylâ vü Mecnûn*/602-605)

Erkeğin fizikî yapısına göre kadınlar daha narin ve zayıf bir yapıdadır. Şair Ravzî, “kadına bir kere üf desen sırt üstü yere düşer yani güç bakımından zayıftır. Ancak, öbür işten yani kötülük yapmaktan yana dünya pehlivanı gibidir.” anlamındaki beytinde kadınların fizikî olarak zayıflıklarına rağmen kötülük, hile gibi işlerdeki gücünü ima eder:

Eger bir kerre üf dersen düşer arkası üstine
 Cihânun pehlevânıdır öbür işden yana ‘avret (Ravzî, G.123/4)

Kadınların dış görünüşlerine aldanmamak gerekir. Onların içleri kötülüktür. Düzenbazlık, kışkırtıcılık ve sahtekârlık onlara sanat olarak miras kalmıştır. Şair Lâmi’î, kadınları hilekâr ve düzenbaz olarak düşünüp erkeklerin böyle kadınlara aldanmaması gerektiğini söylerken “solduran sop”, “dolduran top” ve “denildiğinden de bayağı” kadınları anlatmak ister:

Merd isen aldanma mekr-i zenlere
 ‘Âkıl isen uymağıl rehzenlere (Lâmi’î, *Vâmık u Azrâ*/2197)

Kur’an-ı Kerîm’de geçen ve “en güzel kıssa” olarak bilinen Yusuf suresinden hareketle Türk-İslâm edebiyatında pek çok *Yusuf u Züleyha* mesnevisi yazılmıştır. Bu hikâyede Yusuf’un olağanüstü güzelliği, başka kadınların da kendinden geçmesine sebep olacak kadardır. Bu yüzden Zeliha’nın geçerli bir sebebi vardır. Ancak Yusuf’un iftiraya uğraması, bunun bir kadın tarafından gerçekleştirilmesi, bilinçaltında kadına karşı belli ölçüde de olsa olumsuz bir algının oluşmasına sebep olmuştur (Ulucan 2019: 69-70). Hamdullah Hamdî, *Yusuf u Züleyha*’da, kadınların hilekâr olduklarını ve peygambere bile hile ettiğini söyleyerek Hz. Yakup’un annesinin kendi oğlunun peygamber olmasıyla ilgili yaptığı hilesine telmih yapar. Kadın, kötülüğü ile itibarlı erkeği bile eşeğe çevirir, onu hakir görür, hile ile onun fikrini yaralar. Kadınlara inanmamak gerekir; çünkü onlar peygamberlere bile hile yapmışlardır:

Keyd ile zen azîzi hâr eyler
Mekr ile fikrini figâr eyler

Çünkü İshak gördi bu hâli
Bildi kim avrat eylemiş anı

Er isen avrat sözine inanma ahi
Avrat al etti enbiyâya dahi (Çetinkaya, 2008:285)

Devrin Rüstem'i bile olsan kadın, hile ve efsunla elif gibi olan boyunu büker.
Yusuf kadar güzel bile olsa ona meyletmemek gerekir:

Eger er Rüstem-i Zâl-i zemân olsa zebûn eyler
İdüp mekr ü füsûn ile elif kaddin dü-tâ 'avret (Ravzî, G.122/2)

Zelîhâ-yı zemân ancak diyüp meyl itme ey Ravzî
Eger kim hüsn ile olursa bir Yûsuf likâ 'avret (Ravzî, G.122/5)

Kadın, melek de olsa dikkat etmek gerekir. Onun kınalı ellerini görerek
aldanmamak gerekir; çünkü kadın hile eder, sihir yapar:

Sakın âl eyler aldanma görüp dest-i mühennâsın
Melek olsa da sihr eyler hazer kıl Ravziyâ 'avret (Ravzî, G.123/4)

Vefasız kadın

Kimi şairlere göre kadın; vefasızdır, erkeğe eza etmekten hoşlanan bir varlıktır.
Ondan vefa ummak boşunadır, bu yüzden onların yüzüne bile bakmamak
gerekir. Eğer kadın, padişah olsa hep kendine çalışır, herkesin gönlünü yapar
ve böylelikle dünya mülkünü harap ederdi:

İdüp hep kendüye sa'yi yapardı 'âlemûn gönlin
Yakardı mülk-i dünyâyı olaydı pâdişâ 'avret (Ravzî, G.122/4)

“Kadının saçını misk kokulu zannetme; gam, mihnet ve bela gecesidir. Hışım
ve gazapla kıvrım kıvrım olan kaşlarını Çin miski zannetme. Yakut gibi kırmızı
dudağı, ruhun azığı değil; inci saçan gözün kanlı suyudur. Ciğer kanından gül
renkli olan yüzünü görüp ona meftun olma, kapılma. Siyah beni misk olsa bile
senin dimağını kurutur. Onun gönül okşayan saçları, zulmetmek için uzanmış
bir el gibidir. Onun Babil kuyusu gibi fitne dolu olan çene çukuruna aldanma.
O boylu poslu, o güzel endamlı sevgili, gönül çekici görünür ancak ayağa
kalksa kıyamet kopar. Dişleri ile dudağı, gam ve bela sabahı ile şafağıdır.”

Bu nedenle kadınların güzelliğine aldanmamak ve onlara inanmamak gerekir:

Sanma saçını ki misk-sâdur
 Şâm-ı gam u mihnet ü belâdur
 Ebrûları sanma müşg-i çindür
 Kim hışm u gazabla çîn-be-çindür
 Yâkût lebi ne kût-ı cândur
 Hûn-âbe-i çeşm-i dür-feşândur
 Ruhsârını görüp olma meftûn
 K'ol hûn-ı cigerden oldı gül-gûn
 Hâl-i siyehini tut k'ola müşk
 Bî-sûd dimâgunı ider huşk
 Gîsûları k'ola dil-nevâz ol
 Zulm itmege dest ider dîrâz ol
 Çâh-ı zekânını görme gâfil
 Pür-fitne durur o çâh-ı Bâbil
 Dil-keş görünür o kadd u kâmet
 Lîk itse kıyâm olur kıyâmet
 Dendân u lebi ki dil-rübâdur
 Subh u şafak-ı gam u belâdur (Celîlî, *Leylâ vü Mecnûn*/606-614)

Nâbî'nin "İnsanları erdemli kılan, yücelten birtakım değerler kaybolmuş; onların yerini, kendilerine güven duyulmayan kadın tabiatlı kişiler almıştır." anlamındaki beytinde "zen tab" ifadesiyle kadına güven olmayacağı ima edilir:

Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
 Zen tab'lar almış yiri merdân unutulmuş (Nâbî, G.345/4)

Edirneli Nazmî'ye göre, kadından asla vefa gelmez, şefkatinde de güler yüzünde de devamlılık yoktur. O, süslerle dolu dünyanın talibidir. Bu yüzden dünya gibi, kadın da vefasızdır. Dönmesi ve dönekliği bakımından kadına benzeyen bu dünyaya aldanmamak gerekir:

Çünkü gelmez ondan aslâ bir vefâ
 Yok durur mihrinde anuñ pes bekâ (E.Nazmî, *Pendnâme* /1263)
 Evvelâ zenden vefâ ummak biri
 Hiçe çıkar bil sen anun âhiri
 Zen olur zînetle dünyâ tâlibi
 Bî-vefâlıkda olur dünyâ gibi (E.Nazmî, *Pendnâme* /1476-1477)

Edirneli Nazmî, “Köpekte bile vefa görülürken kadında vefadan zerre yoktur. Kadının yapacağı eziyeti, devrin en ünlü haydudu bile yapmaz.” anlamındaki beytinde kadının vefasızlığına ve cefasına vurgu yapılır:

Seg vefâ eyler veli zen eylemez
Zen cefâsın degme rehzen eylemez (E.Nazmî, *Pendnâme* /1665)

Erkeği İtibardan Düşüren Kadın

Bazı şairlerin eserlerinde tasavvufî dünya görüşü önemli yer tutmaktadır. Çoğu mutasavvıflar, kadın ile nefis arasında bir ilgi kurmuşlar ve kadından belirli seviyede uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünceleri farklı yorumlayıp evlenmeyen, evlendiği kadınla cinsel birliktelik kurmayan, kadının pişirdiği yemeği yemeyen, kendini hadım etme yoluna giden erkekler de olmuştur (Uludağ 2003'ten aktaran Yiğit 2018:219). Klasik Türk şiiri ile dinî-tasavvufî şiirlerde İlâhî aşk, beşerî aşktan daha öncedir. Söz konusu edilen aşkta “kadın, akıl, nefis ve şeytan” Allah’a ulaşma yolunda bir engeldir. Ravzî'nin “avret” redifli iki ayrı gazelinde evliliğe ve kadına sıcak bakmadığı görülür. Şair, kendisinin mücerred (bekar, saf, temiz) bir adam olduğunu, erenlerin evlenenlere adam gözüyle bakmadıklarını söyler:

Mücerred merd-i pâkem ben gerekmez hiç bana ‘avret
Erenler ana er dimez ki yanında tutar ‘avret (Ravzî, G.122/1)

Tasavvufî anlayış, insanın giderek dünyevileşmesini önlemeyi hedefler. Dünyevileşmek aynı zamanda nefse uymak demektir. Nefs, müennes bir kelimedir ve kadınla somutlaştırılır. Hemen bütün eserlerin arka plânında bulunan tasavvuf, edebiyatın eğiticilik ve öğreticilik işlevini de kullanarak kadın üzerinden nefsi her fırsatta yermiştir, ancak kadını kadın olduğu için yermemiştir (Yiğit 2018: 217-251). Bu yüzden erkek egemenliğinin hâkim olduğu toplumlarda bazı erkeklere göre kadınlarla sohbet etmek, baş başa fazla vakit geçirmek, erkek için itibar kaybına sebeptir. Kadınlarla çok sohbet eden büyük kişilerin değerleri düşer, haşmetleri azalır. Onlarla fazla sıkı fıkı olmamak gerekir:

Zenleriyle ger ola çok halveti
Şehlerün naks olur andan haşmeti
Dâ'im olan hem-dem idinmek zeni
Olısar her merdün âhir rehzeni (E. Nazmî, *Pendnâme*/429- 430)

Kâmil olanlar, yaramazlardan yani olgun olmayanlardan daima ayrı olur ve kadınlarla sohbet etmekten kaçınır, o saadete diğerlerinden ayrılırlar.

Kemal ve fazilet sahibi olanlar, kadının sohbetine ilgi ve yakınlık göstermez ve bunun boş bir söz olduğunu bilirler:

Yaramazlardan olur dâ'im cüdâ
Eyle yeleyler ülfet dâ'imâ

Sohbet-i zenden hem eyler ihtirâz
Ol sa'âdet birle bulur imtiyaz

Sohbetine meyl ü kurbî her zenûn
Sevmez ötü ucı bilür herzenûn (E. Nazmî, *Pendnâme*/515-517)

Kadın sevgisinin devamlılığı yoktur:

Biridür anun dahi mihr-i zenân
Olmaz anun bir bekâsı bi-gümân (E. Nazmî, *Pendnâme*/1258)

İnsanın kadınlarla sohbet ve eğlence içinde olması onları düşkünlüğe uğratar. Bu da insan için düşkünlüğe nedendir ve sonu pişmanlıktır:

Biridür zen birle bazî eylemek
Ol dahi bir h'ârlıkdur itme şek

H'âr ider zen birle sohbet âdemi
Âdeme virür nedâmet son demi (E. Nazmî, *Pendnâme*/1805-1806)

Şiirlerin ardında yatan anlamlara bakıldığında kadın, kadın olduğu için küçümsenmemiştir. Beyitlerde kadına değil, namahreme bakmak yerilmiştir.

Kadın ve Para

Bazı erkeklerde olduğu gibi bazı kadınlar da paraya, mal ve mülke rağbet eder. Şair Necâtî, aşk uğruna akıtılan gözyaşlara kıymet vermeyip paraya tamah eden güzellerden şikâyet ederek "gözyaşını boşuna harcama, şimdi güzeller parayla avlanır oldu." der ve kadınların gözüne girmek için paraya ihtiyaç olduğunu ima eder:

Harc eyleme ki habbeye değmez gözyaşı
Şimdi güzeller avlanur oldu nukûd ile (Necâtî, G.445/4)

Hayâlî'nin "Kesede para olsaydı etine buduna dolgun güzelleri kucaklamak mümkün olurdu. Şimdi yiğitlik zamanı ama ne yazık ki kese boş." anlamındaki beyitte, kadınların paraya düşkünlükleri vurgulanır:

Etine cânına dolu güzeller koçmak olurdu
Hayâlî n'eylesün cür'et deminde kîse arıkdur (Hayâlî, G.105/5)

Kadın ve Süs

Erkeklerle karşılaştırılınca kadınların dış görünüşlerine daha fazla önem verdikleri ve süslenmeyi sevdikleri görülür. Edirneli Nazmî'ye göre insan, alçak dünyanın süsüne meyletmeyi ve kadın gibi süslenmeyi bırakmalı, mert olmalıdır. Mertlik, kadın gibi süslenmek, halka büyüklük taslamak demek değildir:

Zinet-i dünyâ-yı dūna meyli ko
Merd olup idinme zenveş zîni ko

Zen gibi zînet degildür merdlik
Halka taklid itmemek de ferdlik (E.Nazmî, *Pendnâme*/838, 839)

Sünbülzâde Vehbî'ye göre, dış görünüşü süslü kadınların içleri çoğunlukla boştur. Bu süslü güzelliğe kapılan erkekler sonunda bir pişmanlık duyabilir; çünkü bu tür kadınlarda sevgi yoktur. Beyitte renk bakımından kına ile kan arasında bir ilgi kuran şair, kadının acımasızlığından yakınır ve böyle giderse kanlı gömlek giydireceğini, öldüreceğini vurgular:

Dest-i hınna-zedelerden el çek
Giydürürler sana kanlı gömlek (S.Vehbî, *Şevk-engiz*/529)

Altın ve ziynetle süslü kadının çocuk gibi görünüşüne aldanmamalıdır:

Tıflveş edâasına aldanma var
Zen sıfat olma zer ü zîver hezâr (E.Nazmî, *Pendnâme* /b.505)

Klasik Türk şiirinde dünya, genellikle süslü bir kadına benzetilir. Aslında yaşlı ve çirkin bir kadın olan bu dünya, insana işveyle hile eder. Eğer bu çirkin kadına benzeyen dünya, insanın gafil olduğunu anlarsa, ansızın onu helâk eder. İşte bu nedenlerden dünyaya meyletmek kötü âdettir, nice erleri yok etmiştir:

Bu cihânı zen kıyâs it hûb-rûy
Kim virür kendüye zînet be-her şûy

Şuyın ca'1 ile yler der-kenâr
Gösterür mekr ile şive bî-şümâr

Şuyın çün hufte bula nâgehân
Bî-gümân anı helâk eyler hemân

Kahbe 'avretdür ki yüz yumaz ere
Pes erine kasd ider olmaz yire (E.Nazmî, *Pendnâme*/2035-2038)

Şair Behiştî, “Bu felek kadınında vefadan eser olsaydı bu denli güzellikle onun ömrü uzun olur muydu?” diyerek dünyanın kadın gibi süslü ve güzel olduğunu ifade ederken bir taraftan da geçiciliğini ve vefasızlığını vurgular:

Zen-i felekde vefâdan eser olaydı eger

Bu denlü hüsn ile ‘ömri anun geçer midi tül (Behiştî, G.302/4)

Kadın ve Şehvet

Lâmiî'nin *Salâmân u Absal* mesnevisinde kadın kahraman Absâl ile olan ilişkisi ve bunun sonucunda yapması gerekenleri aksatması, sorumluluklarını unutmaması yüzünden erkek kahraman Salâmân'a padişah tarafından bazı nasihatler verilir. Ancak burada padişahın öğüdüyle oğlunun sakınmasını istediği gerçek anlamıyla kadın değil, hikâyenin sonunda Lâmiî'nin açıkladığı şehvet duygusudur. Bu şehvetin erkeği görev ve sorumluluklarından alıkoyacağı düşünülerek toplum tarafından sürekli nasihate tabi tutulur (Yiğit 2018:237). Lâmiî'nin beytinde “mert olan kişi, kadına yani şehvete karşı asla zayıf olmamalıdır.” denilerek namahreme bakmamak gerektiği ima edilir:

Merd olan hergiz zebûn olmaz zene

‘Âkil u dâna uyar mı reh-zene (Lâmiî, *Salâmân u Absal*/1016)

İffetsiz Kadınlara Ceza

Kadınların namussuzluğunun affedilmesi kimilerine göre pek mümkün değildir. Hamdullah Hamdî'nin *Yusuf u Züleyhâ*'sında, Züleyha'nın Yusuf'la köşkte yasak aşk yaşadığını öğrenen Aziz, Züleyha'nın Yusuf'a zor kullandığını öğrenince Züleyha'ya kızar ve işlediği günahın affı için dua etmesini söyler. Aziz, suçsuz olduğunu anladığı Yusuf'u affetmiş ve bu olayın gizli kalmasını istemiştir. Aziz'in kendisine ihanet eden karısını affetmesi üzerine kadının namussuzluğunu affetmenin erkek için utanılacak bir durum olduğunu dile getiren şair hem kadını hem de bu şekilde davranan erkekleri ayıplar. Züleyha'nın ihanetinin sorumluluğunu Aziz'e yükleyen Hamdullah Hamdî, kadınlar üzerinde hâkimiyet kuramayan ve zaafa düşen bir erkeğin böyle bir akıbeti hak ettiği düşüncesindedir (Çetinkaya 2008: 917).

İffetsiz kadınların toplum tarafından dışlandığını gösteren Sâbit'in beytinde Üsküdar'daki Kız kulesi, “ehl-i i'tisâm” tarafından denize atılan iffetsiz bir kadına benzetilirken Hevâyî'nin beytinde fuhuş yapan kadınların evlerinin taşlandığı ve camlarının kırıldığı anlatılır:

‘İffetün ‘ahdinde nâ-mestûre ‘avrettür diyü

Atdılar Kızkullerin deryâya ehl-i i'tisâm (Sâbit, T.41/8)

Bir atışda indirür bin şeh-nişinin câmını
Yosmagâhın beyt-i fuhşa seng-sârın görmüşüz (Hevâyî, G.63/7)

Behiştî, “Güzelliğini cahil ve haddini bilmez insanlara kadın gibi sunma; Hz. Yusuf gibi namuslu ol.” diyerek bu tür kötü davranışların kadınlara özgü olduğunu vurgular:

Dide-i nâ-dâna hüsnün ‘arza kılma zen gibi
Pâk dâmen ol habîbüm Yûsuf-ı Ken‘ân gibi (Behiştî, G.540/1)

Saçı Uzun, Aklı Kısa Kadın

Kadınların genellikle saçlarının uzun olmasından hareketle “saçı uzun aklı kısa” tabiri kadınları küçümsemek için erkeklerce kullanılan bir sözdür. Nazmî gibi bazı erkeklere göre kadın, nâkısatu’l-akl yani eksik akıllıdır. Bu yüzden aklı tam olgun erkekler, bu aklı eksiklere uymamalıdır. Ayrıca, akıl bakımından noksan oldukları için kadınlardan vefa umulmamalıdır. Kadınlardan sakınmak gerekir. Allah onların şerrinden saklasın:

Zende ‘akl olmaz olur zen nâkısâ
‘Akli kâmil olan uymaz nâkısâ (E.Nazmî, *Pendnâme*/1809)

Nâkısât-ı ‘akldandur çünkü zen
Umma zenden bir vefâ hiç imdi sen

Zenden imdi key gerekdür ihtirâz
Saklaya şerrinden anuñ bi-niyâz (E.Nazmî, *Pendnâme*/1479-1480)

Kadın, zaman zaman “saçı uzun, aklı kısa” diyerek hor görülmüş olmasına rağmen evini, eşini, evladını yönetmiş ve yönlendirmiş; zaman zaman erkekten daha üstün özelliklere sahip olmuştur. Şaire Mihrî Hatun, “Kadınların aklı eksik olur derler; o yüzden Mihrî’nin her sözünü mağrur tutması revadır. Yalnız, duacınız Mihrî’nin zannı budur ki madem bu sözleri böyle söyleyebiliyor; o halde o, akıllıdır, usludur.” diyerek yıllar öncesinden “kadınların saçı uzun, aklı kısa” şeklinde kadınları küçümseyen zihniyete şiriyle cevap verir.

Çünkü nâkış ‘akl olur dirler nisâ
Her sözün magrûr tutmakdur revâ

Lîk Mihrî dâ’înün zannı budur
Bu sözi der ol ki kâmil usludur (Mihrî, *Taz.*14/9-10)

Kadını hor gören zihniyet ile kadını el üstünde tutan zihniyet kişiden kişiye veya şairden şaire değişebilecek duygulardır. Söz gelimi kadınların Allah’ın ihsanı olduğunu ve erkeklere emanet olarak verildiğini söyleyen Ahmed

Mürşidi, onların korunmaya ihtiyaçlarının olduğunu belirtir ve her kusuruna bakılmaması, gönüllerinin kırılmaması, saygılı davranılması konusunda erkekleri uyarır:

Cüz'î şeyden hatırını yıkmagıl
Tâ ölünce hizmetin kılur müdâm
Ta ölünce dek kapundan gitmez ol
Kadrini hûb bil emekdarındır ol (Kalkandelen 2015: 297)

SONUÇ

İslâmiyet öncesi göçebelik devrinde eski Türkler, kadına değer vermişler ve belki de dünyada ilk defa değer veren bir topluluk olarak tarihe geçmişlerdir. Nitekim Ziya Gökalp de “*Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemiş ve saygı göstermemiştir.*” (Gökalp 2019:166) ifadesiyle bunu desteklemektedir. Türk toplumunda kadınlar da erkekler gibi savaşmış, her türlü faaliyete katılmış, siyasi alanda söz sahibi olmuşlardır. Kadınlar akıllı, fedakâr, marifetli, cesur olmalarının yanı sıra eşlerinden üstün gelseler bile onlara karşı saygılarını, mütevaziliklerini yitirmeden eşlerini daima yüceltmişler ve onlara destek çıkmışlardır.

Zaman içinde yerleşik hayatta medeniyet ve kültür değişiminin etkisinde geniş bir alana yayılan Türklerin aile, toplum ve devlet anlayışı gibi bazı değer yargıları değişmiş; bu durum erkek egemenliğinde gelişen klasik Türk edebiyatına da yansımıştır.

Mesnevi, gazel gibi nazım şekilleri ile öğüt vermek amacıyla yazılan pend-nâme gibi nazım türlerinde kadınlar bazen olumsuz anlatılmıştır. Burada karşı çıkılan, itibarsızlaştırılan kadınlar, toplum tarafından genellikle yanlış görülen hareketleri yapan ve şehvet uyandıranlardır. Mesnevilerdeki erkek bakış açısına göre, kadın ve erkek arasında üstün olan erkektir ve bütün davranışlar erkeğe yakışır. Aynı davranışların bir kadında görülmesine hoş bakılmadığı ve ibret olabilecek bazı olaylar üzerinden ders vermek amaçlandığı için bazı erkek şairlerin kadınlara karşı söylemleri de yanlış yorumlamalara ve anlaşılmalara fırsat vermiştir. Özellikle mesnevi ve pend-namelerden alınan şiirlerin beyitleri, öncesi ve sonrasıyla birlikte ele alındığında çoğu kadının ikinci sınıf gibi görülüp aşağılanmadığı görülecektir.

O dönemde yazılan şiirlere bakarak o devirdeki kadın ve kadına bakış açısıyla ilgili kesin bir hüküm vermek mümkün değildir; çünkü bazı söylemler erkekten erkeğe ya da şairden şaire değişebilecek şeylerdir. Ayrıca İlahî aşkın beşerî aşktan daha üstün tutulduğu ve Allah'a ulaşma yolunda “kadın, akıl,

nefs ve şeytan"ın engel olarak görüldüğü dinî ve tasavvufî şiirlerde idealize edilen aşk, gerçek veya hayali bir kadına yönelik değildir.

Kadın, güzelliği; güzellik ise aşkı çağrıştırmıştır. Klasik Türk şiirinde sevgiliden söz eden âşık rolündeki şairlerin büyük bir kısmının erkek olmasından dolayı sevgili, kadın gibi algılanmaktadır. Gazellerdeki vefasız ve acımasız olan sevgili tipi, mesnevilerde güzelliği ve kadın kişiliği ile yer alır. Aşk mesnevilerindeki kadın kahramanlar, klasik Türk şiiri anlayışına göre anlatılmış ve geleneğin dışına fazla çıkılmamıştır. Gerçek hayatı anlatan şiirlerde kadın, zaman zaman olumsuz anlamlar yüklenen bir varlık olmasına rağmen mesnevilerde âşığına sadık, vefalı, zeki, yetenekli, namuslu bir sevgilidir. Bir kadının iffetli, namuslu ve el değmemiş olması gerektiği aksi takdirde erkeğin onu eş olarak seçmeyeceği konusunda sık sık vurgu yapıldığı için mesnevilerde kadın kahramanlar, erkeklerden uzak bir sosyal yaşamı tercih etmek ve namuslarını korumak zorunda hissetmişlerdir.

Kadın, sadece edebî eserlere değil hayata da konu olmuş; adını soylu Türk kadını olarak tarihe yazdırmıştır. Cumhuriyet var oldukça Türk kadını, çalışkanlığı ve fedakârlığıyla evin dayanağı, direği olarak adını tarihe yazdırmaya, Türkiye Cumhuriyeti'ni içte ve dışta daha ileriye götürecek nesiller yetiştirmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ALPAYDIN, Bilal (2007). *Ref'î-i Kâlâyî Divânı İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ALTUN, Kudret (2004). *Edirneli Nazmî Pend-nâme-i Nazmî*, Kayseri: Laçın Yay.
- ASLAN, Üzeyir (2017). *Nehcî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.02.02.2020).
- AYAN, Gönül (1998). *Lâmi't Vâmuk u Azrâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2000). *Behiştî Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2017). *Ravzî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.02.02.2020).
- BEYZADEOĞLU, Süreyya (1994). *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, İstanbul: Cihan Neşriyat.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Divanı I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- BİNYAZAR, Adnan (2009). *Dede Korkut*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CAN, Sevim (2008). *Seçuklular Döneminde Kadın*, İstanbul: Ufukötesi Yayınları.

- ÇAVDAR, Sevda (2016). “Klasik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, s.s.103-118.
- ÇETİNKAYA, Ülkü (2008), “Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4, Summer, s.s. 279-334.
- ÇETİNKAYA, Ülkü (2008a), *Aşk Mesnevilerinde Kadın*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- ÇOLAK, Faruk (2016). “Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, c.1, S.1, s.s.58-69
- EKİCİ, Metin (1999). “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: AKM Yayınları, s.s.123-138.
- ERGİN, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (2019). *Türkçülüğün Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1994). “Dede Korkut”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, s.s.77-80.
- GÜNBUŁUT, Şükrü (2002). *Halk Şiirinde Kadın*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- HAKVERDİOĞLU, Metin (2016). *Mihri Hatun’u Anlamak/Tahlil*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- HARMANCI, M. Esat (2017). *Süheylî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.02.02.2020).
- KÂHYA Birgöl, Alev (1999). Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: AKM Yayınları, s.s. 229-244.
- KALKANDELEN, A Hilal (2015). Pendnâmeler Işığında İnsânî Değerler, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.43, s.s.286-305.
- KAPLAN, Mahmut (2008), *Hayriyye-i Nâbi*, Ankara: AKM Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1951). “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Türkiyat Mecmuası*, S.9, s.s.99-112.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017). *Celîlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*, Konya: Palet Yayınları.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017a). *Celîlî’nin Husrev ü Şîrîn Mesnevisi*, Konya: Palet Yayınları.
- KAZAN, Şevkiye (2008). “Klasik Türk Şiirinde Solduran Sop ile Dolduran Toplar”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/1, Winter, s.s. 34-58.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1991). “Bâciyân-ı Rûm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.4, s.s.415.

- KUŞÇU, Ayşe Dudu (2016). “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, s.s. 173-191.
- KUTLAR Oğuz, Fatma Sabiha (2017). Arpaemîni-zâde Sâmî Divânı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.02.02.2020).
- ONAY, Ahmet Talât (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (hzl. Cemal Kurnaz) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Zehra (1993). *Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SÜRELLİ, Bahadır (2007). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sümbülzâde Vehbî'nin Şevk Engîz'i*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ankara.
- ŞAHİN, H. Hilal (2018). “Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.5 (16), ss. 362-377
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayalî Bey Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1997). *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TEZCAN, Nuran (2002). “Lâmi'î'nin Bazı Eserlerinde Kadın Tipleri ve Kadınlara İlgili Düşünceler” *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Essays in Honour of Barbara Flemming: *Barbara Flemming Armağanı* II 26, S.2, s.s. 281-294.
- TULUM, Mertol – TANRIYAR, M. Ali (1977). *Nev'î Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ULUCAN, Mehmet (2019). Geleneksel ve Özgün Taraflarıyla Fuzuli ve Şiiri, İstanbul: Kitabevi.
- ULUDAĞ, Süleyman (2003). *Sufi Gözüyle Kadın*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- YAKICI, Ali (2007). “Dede Korkut Kitabında Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Aşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi”, *Milli Folklor*, S.73, s.s.40-47.
- YAVUZ, Kemal (hzl.) (2000). Aşık Paşa, Garib-nâme I/1, 1/2, Ankara: TDK Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78417/asik-pasa---garib-name.html> (E.T.02.03.2020).
- YILDIRIM, Sinan (2004). *Divan Edebiyatında Nazirecilik Geleneği ve Hevâyî'nin Nazirelerden Oluşan Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- YILMAZ, Kadriye (2017). *İbrahim Tırsî ve Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.02.02.2020).
- YİĞİT, Süleyman (2018). Lâmi'î'nin Mesnevilerinde Kadın Algısı, *Söylem Filoloji Dergisi*, S.3(2), s.s. 217-251.